

Příprava učitelů k vedení dopravní výchovy

Mojmír Stojan

V systému úvah o pedagogicko-psychologické přípravě budoucích učitelů během jejich studia na pedagogické fakultě zaujímá významné místo dosud opomíjená, ale stále naléhavěji vnímaná dopravní výchova.

Je jakýmsi těžko pochopitelným paradoxem doby, že stejnojmenný předmět patřil donedávna (chápejme historicky, tedy do doby asi před deseti lety) k povinným i dosti populárním předmětům, zařazeným do posledního studijního ročníku, s možností získat během výuky řidičské oprávnění skupiny B za poplatek, na který výrazně (50 %) přispíval Besip.

Kdeže loňské sněhy jsou! Dopravní výchova se v „zájmu“ redukce hodin z učebního plánu vytratila a celá příprava na tak komplikovanou výchovnou oblast se „scvrkla“ do několika témat Didaktiky prvouky ve studiu učitelství 1. stupně ZŠ, na některých fakultách ani to ne. Přitom současný život a jeho společenské podmínky se vyvíjejí právě naopak.

Doprava nás v osobním i profesním životě doslova obléhá a každý člověk, bez rozdílu věku, se v ní nějak prezentuje, ať již pasivně nebo aktivně. Technika sama se sice neustále zdokonaluje, ale s rostoucími nároky na správné chování (vzhledem k rychlosti, hustotě, složitosti) stále častěji selhává limitovaný lidský faktor, vedle zdravotních příčin především z důvodů nedostatečné přípravy (vědomostní, dovednostní i charakterové). Statistické údaje a jejich vývoj, dokumentující tuto skutečnost, jsou více než znepokojující (Tesařík, 1994) a signalizují nezbytnost intenzivní dopravní výchovy celé populace, a to hned od nejtělejšího věku – v předškolní výchově a na základních školách. Mezi věkovými vrstvami, které jsou při dopravních nehodách nejhůře postihovány, figurují totiž i děti do 10 let dramatickým podílem přes 50 %. Preventivním opatřením, které není nutno odkládat, by mohla být soustavná a systematická dopravní výchova, citlivě zařazovaná již do nejjednodušších dětských her a sportů, založená poznatkově na věkově adekvátní úrovni a pěstovaná vedle kultivace vlastností osobnosti i na poli specifických vědomostí, dovedností a návyků.

Zmíněnému faktu by měla odpovídat především příprava učitelů základních škol, jejichž kompetenci v tak významné oblasti by neměla zakládat pouze intuice nebo spontánní aplikace obecné didaktické a psychologické kvalifikace. Tento názor se ozývá nejen u nás, ale velmi silně i v zemích Evropské unie, kam směřujeme, a stane se proto v dohledné době všeobecně mnohem závaznější než pouhé téma k teoretizování. Konference ministrů

dopravy a Rady Evropy, která se konala (2.–4. března 1994 ve Štrasburku) speciálně z důvodů řešení dopravní výchovy dětí a mládeže v účastnických zemích, vyústila do závěrečného protokolu, v jehož 9. bodě se doslova uvádí: „Důraz musí být kladen na kvalitní přípravu učitelů a lektorů dopravní výchovy . . .“ (Evropská konference, 1994). V usnesení IV. společné konference CEMT a Rady Evropy o vzdělávání dětí a mládeže k silniční bezpečnosti (Annecy, 26.–27. 5. 1994) se konstatuje, že v posledních letech zavedly již téměř všechny evropské země tuto přípravu do svých školních osnov. Výslovně se doporučuje, aby dopravní výchova „nebyla uvažována v izolaci, ale byla začleněna do obecnějších souvislostí při výuce dětí a mládeže k respektování základních hodnot včetně ohleduplného chování nejen při řízení, ale v . . . každodenním životě, zejména ve styku s ostatními lidmi“ (Doporučení, 1994). Soustavnou dopravní výchovu je nutno začlenit do celého školského systému a „ . . . poskytnout ji všem věkovým kategoriím od mateřských škol až k maturitě . . .“ (Doblas, 1994).

V rozporu s řadou pragmatických teoretických studií, bohatou škálou empirií potvrzených příkladů i s mnoha publikovanými dokumenty zásadního významu však naše současné vzdělávání učitelů přípravu pro kvalifikovanou a kompetentní dopravní výchovu dosud neposkytuje. Pokud je nám známo, není v současné době na žádné z pedagogických fakult v ČR zařazeno učivo dopravní výchovy do obligatorních předmětů, ba ani fakultativních, a až na několik v úvodu vzpomenutých témat Didaktiky prvouky na naší fakultě, je zcela ignorováno. Posluchači tedy nemají možnost získat potřebné pedagogické dovednosti v rámci učitelského studia ani v disciplínách povinně zapisovaných, ani v případech osobního zájmu. Není to situace politováníhodná?

Projekt alternativního studijního programu, reflektujícího potřebu specializované přípravy k vedení výchovy ve směrech naléhavých společenských problémů, je programově vyřešen a byl v naší výzkumné zprávě (Stojan a kol., 1993) již publikován. Hovoříme-li v něm v souvislosti s dopravní výchovou o komplexním přístupu, pak máme na mysli jak stránku obsahovou a didaktickou (vyhledávání všech kognitivních prvků a vzájemných souvislostí učiva dopravní výchovy s učivem v ostatních předmětech na ZŠ, resp. SŠ), tak stránku psychologickou (klasifikace nástrojů k účinnému rozvíjení a kultivování psychických procesů, činností a vlastností osobnosti), i stránku organizační (systém pregraduální a postgraduální přípravy a jeho koordinaci s ostatními výchovnými činiteli – rodinou, kulturními institucemi, sdělovacími prostředky a zájmovými aktivitami). Svrchovaně potřebná je koncepční metodická příprava, založená na:

a) institucionálních formách, metodách a prostředcích vedení systémově

- (vertikálně = věkově i horizontálně = obsahově) zharmonizované dopravní výchovy, s dominantním postavením pedagogických fakult,
- b) periodicky aktualizované škoře zdokonalování, aktualizace a rozvíjení erudovaného vedení dopravní výchovy, s dominantním postavením CDVU,
 - c) vytváření logických kontaktů a organických spojů mezi dopravní výchovou a ostatními oblastmi výchovy při přípravě na ostatní sociální role člověka (rodiče, pracovníka, uživatele volného času, ...).

Pregraduální příprava učitelů na vedení dopravní výchovy by se měla realizovat na pedagogických fakultách v rámci tematicky široké problematiky, nazvané „aktuální problémy výchovy člověka“, a jejího organického začlenění do studijního programu pro učitele 1. i 2. stupně ZŠ v souladu se dvěma základními aspekty:

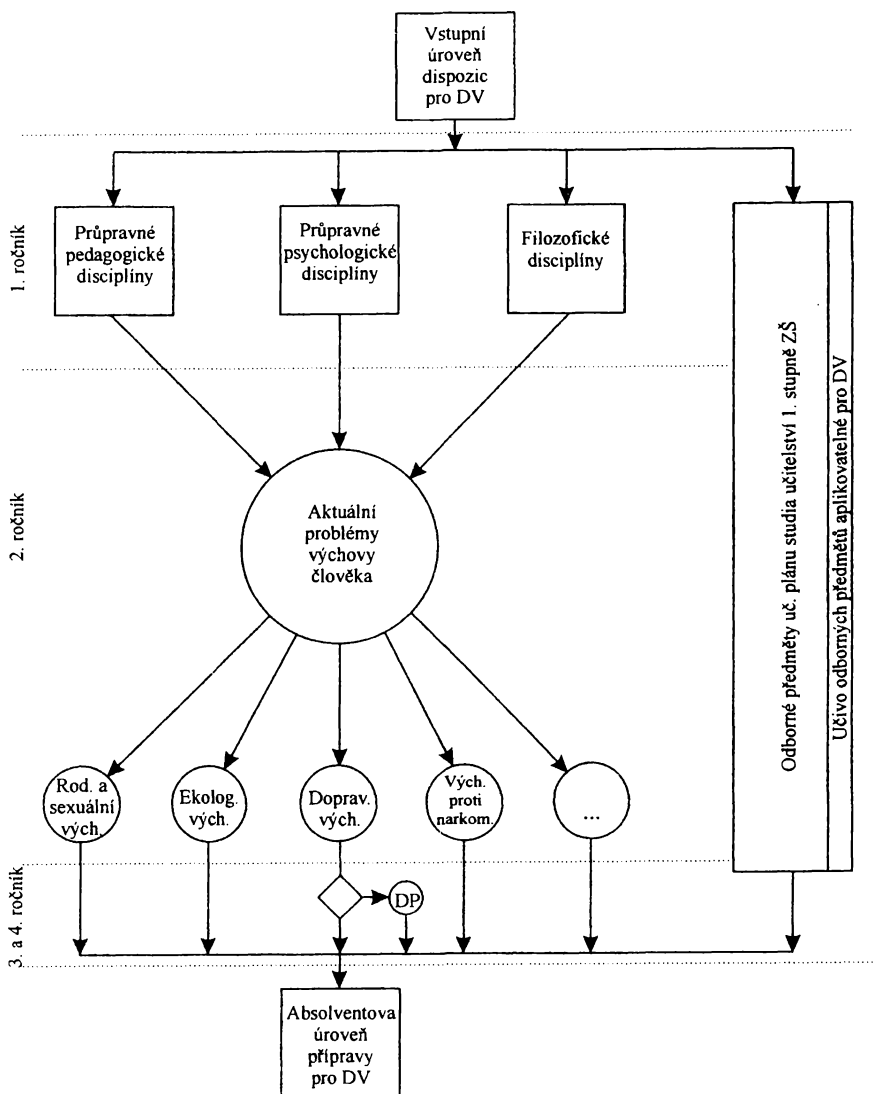
- a) s aspektem specializace studia,
- b) s aspektem uplatnění studijní specializace v praxi.

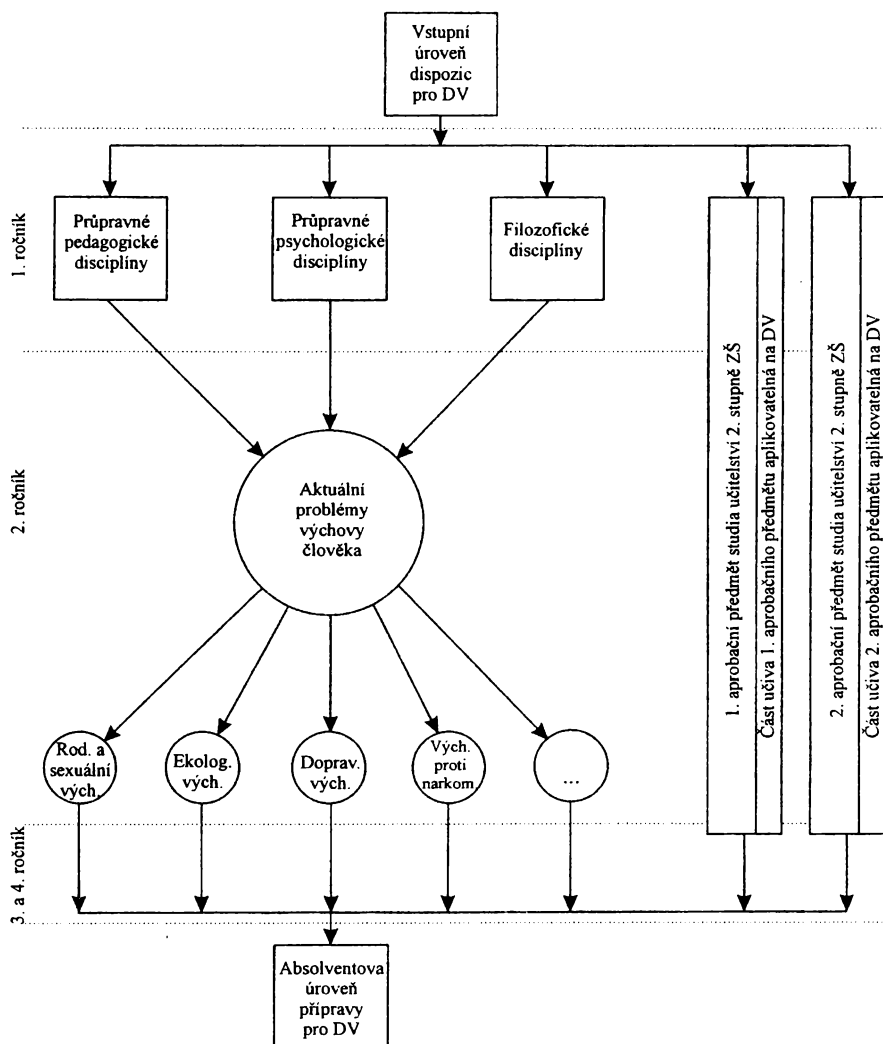
Aspekt specializace koresponduje s připravovanou formou kreditního studia, neboť vychází vstříc požadavku doplnit základní pilířové disciplíny dalšími předměty výběrovými a volitelnými, které na ně navazují a mohou vyústit až do úrovně studentských vědeckých nebo diplomových prací. V tomto směru by nový předmět, orientovaný na aktuální problémy výchovy člověka, např. na výchovu dopravní, sexuální, ekologickou atd., byl reálným zdrojem žádoucí inspirace.

Aspekt uplatnění specializace v praxi je pragmatickou podmínkou účelosti studia a navazuje na zakotvení učiva dopravní, sexuální, ekologické atd. výchovy do učebního plánu obou stupňů ZŠ a zajištění nutné pedagogické profesionality při jejich vedení. Z hlediska „společenské objednávky“ je navýsost potřebná.

Návrh časového zařazení projektovaného předmětu „Aktuální problémy výchovy člověka“ (APV) vychází ze stávajícího studijního programu a respektuje několik systémových zásad:

1. Navázat v teorii APV na obecně orientované průpravné pedagogické, psychologické a filozofické disciplíny, obsažené v učivu 1. ročníku studia.
2. Navázat na obsah APV v didaktikách předmětů, ve kterých bude příslušná výchova na ZŠ převážně začleněna (např. pro dopravní výchovu na 1. stupni prvouka, vlastivěda, tělesná výchova, na 2. stupni občanská výchova, tělesná výchova, pracovní vyučování) a v odpovídající míře v didaktikách předmětů se specializací souvisejících.

3. Umožnit na základě orientace v APV specializaci studentů formou volitelných předmětů, které by v dalším semestru na APV navazovaly a seminární i praktickou výukou teorii APV procvičovaly, prohlubovaly a individualizovaly.
4. Umožnit vyústění specializačního studia, například do diplomových prací.

Ve shodě s uvedenými pravidly je možno zařadit přednášku APV ve studijním programu učitelství 1. stupně ZŠ do zimního semestru 2. ročníku v rozsahu 2 hodiny týdně. V letním semestru by navazovala na tuto výuku specializace, probíhající formou seminářů a cvičení. Z celkové časové dotace je plánováno pro dopravní výchovu 8 hodin přednášek a 30 hodin seminářů a cvičení. Obdobně ve studijním programu učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů lze zařadit přednášku APV do letního semestru 2. ročníku v rozsahu 2 hodiny týdně a v zimním semestru 3. ročníku navázat na tuto výuku specializací, probíhající formou seminářů a cvičení. Z celkové časové dotace je opět pro dopravní výchovu plánováno 8 hodin přednášek a 30 hodin seminářů a cvičení.

Tematické okruhy dopravní výchovy v rámci přednášky „Aktuální problémy výchovy člověka“ by měly orientovat studenty učitelství ZŠ na poznání stěžejních oblastí této problematiky, jež tvoří:

1. Koncepce dopravní výchovy na ZŠ, její obsah a cíle. Determinace pojmu dopravní výchova.
2. Doprava v moderní společnosti. Dějiny dopravy, vliv dopravy na životní prostředí.
3. Vývojová podmíněnost vnímání a jednání dětí v dopravním ruchu, při pohybu venku, při hrách a sportech.
Zralost a nezralost pro různé stupně obtížnosti interakce s prostředím.
4. Dětská nehodovost a její analýza. Typické nehody s dětskou účastí a charakteristické příčiny těchto nehod. Aplikace pozitivních dovedností a návyků v oblasti dopravní výchovy na konkrétní lokality. Model optimalizace dopravní výchovy pro spádovou oblast školy a bydliště žáků.
5. Pomůcky pro dopravní výchovu, média a výchovné materiály. Pracovní sešit pro dopravní výchovu. Učební pomůcky dopravní výchovy. Jejich demonstrace a teorie hodnocení.
6. Dopravněvýchovné situace, jejich dokumentace a výchovná aplikace.
Modely situací a jejich ideové řešení.
7. Hry a cvičení dopravní výchovy. Cvičení dopravní výchovy v exteriéru a interiéru. Dopravní soutěže. Sport a jeho fenomény pro dopravní výchovu. Dopravní hřiště. Dovednosti a návyky sebeochrany v dopravním ruchu.

8. Zájmová činnost v oblasti dopravní výchovy, kroužky dopravní výchovy. Motivace dětí pro rozšíření teoretických a praktických znalostí a zájmů dětí a mládeže o dopravní výchovu.
9. Spolupráce školy a rodičů v dopravní výchově. Modely spolupráce.
10. Nemateriální prostředky dopravní výchovy – metody, formy. Aplikace pravidel a principů dopravní výchovy do obsahu učiva jednotlivých předmětů a ročníků.
11. Základní okruhy znalostí z dopravních předpisů a pravidel pro chování chodců, cyklistů a motoristů v dopravě. Základy zdravotního a právního vědomí. Osobnost účastníka dopravy, jeho vlastnosti a kultivace stránek osobnosti.
12. Rutinní práce pedagoga na poli dopravní výchovy. Poznatky pedagogů, psychologů, lékařů, právníků, dopravní služby. Spolupráce v teoretické i praktické oblasti.

Na specializační pregraduální studium by mělo navazovat systémové studium postgraduální, jehož organizaci by pod odbornou patronací pedagogických fakult měla převzít v jednotlivých oblastech Centra pro další vzdělávání učitelů (CDVU). Projekt vychází z představy periodických dvoudenních až třídenních seminářů internátního charakteru. CDVU jsou pro toto využití vhodná, neboť disponují kromě výukových prostor s odbornými kabinetů vesměs také stravovací a ubytovací kapacitou.

Projekt postgraduálních seminářů dopravní výchovy zrcadlí zvyklosti postgraduálního vzdělávání dospělých. Těžištěm metodické konstrukce proto je

- a) priorita studujících,
- b) skloubení obsahu seminářů s praxí frekventantů,
- c) co nejpraktičtější a individualizovaná orientace seminářů,
- d) nehierarchizované moderování seminářů,
- e) metodická pestrost seminářů jako příklad pro praxi.

Prioritu účastníků seminářů reflektuje kladení důrazu na využívání jejich vstupních vědomostí, zkušeností a zájmu, prezentovaných v pracovních diskusích. Kromě obsahového hlediska je při výuce věnována pozornost kolegiálním vztahům a všestranné komunikaci. Motivačními metodami jsou frekventanti získávání pro zapojení do kreativní atmosféry kolokvia. Diskuse zrcadlí potřeby každodenní praxe, na něž navazuje, a které tvořivě rozvíjí.

Strategickým prvkem proponované organizační formy je vedení seminářů dvojicí frekventantů, která zasvěceným rozhovorem podněcuje vznik všeobecné kolektivní diskuse. Interaktivní forma seminářů je platformou

pro společné hledání řešení, brainstorming, výměnu zkušeností a flexibilní akceptování námětů a požadavků.

Návrh předběžného tematického schématu postgraduálních seminářů tvoří osm bloků s následujícím obsahem:

1. Zahajovací seminář
identifikace frekventantů
rekapitulace vstupních zkušeností
inventování zájmů a potřeb frekventantů
precizace tematického schématu seminářů
2. Dětská nehodovost
typické nehody dětí
příčiny nehod
analytickosyntetické konstrukce prevence
3. Kauza „To jsou děti“
vývojová podmíněnost vnímání a jednání dětí v souvislosti s dopravou
pedopsychologické principy organizace dopravy a struktury preventivních mechanismů dopravního systému
4. Problémové situace v dopravní výchově
modelování situací
ideové řešení situací
rozbory videozáznamů reálných situací a jejich didaktické důsledky pro vedení dopravní výchovy
5. Pomůcky pro dopravní výchovu, klasická a nová média a materiály, nové technologické možnosti dopravní výchovy
demonstrace didaktického materiálu
individuální recenze a hodnocení didaktické efektivity pomůcek
návrhy nových didaktických pomůcek pro dopravní výchovu
6. Hry a cvičení s prvky dopravní výchovy, dopravní hřiště
hry v uzavřeném prostoru s vyústěním pro dopravní výchovu
hry na stolech a lavicích s tréninkem psychických procesů a vlastností determinovaných dopravní výchovou
7. Problematika spolupráce školy a rodičů v dopravní výchově
návrhy modelů spolupráce
návrhy obsahů společně organizovaných aktivit
ideové modely stimulace a motivace aktivity rodičů v dopravní výchově
8. Práce na poli dopravní výchovy
beseda s experty exponovanými v dopravní problematice: pedagogy, psychology, lékaři – záchranná služba, první pomoc, právníky – legislativa, policisty a ostatními dopravními orgány

Závěr

Zvýšení kompetentnosti učitelů k vedení dopravní výchovy pomocí systematické pregraduální a postgraduální přípravy má alespoň pro oblast školského dosahu zásadní význam. Specializační studium v rámci APV se nabízí pro připravovanou kreditní formu učebního plánu jako vhodné řešení.

Literatura

- CULP, W. a kol. *Kind und Verkehr*. Moderatorenhandbuch. Ein Programm des Deutschen Verkehrssicherheitsrates DVR. Bonn: DVR, 1990. 240 s.
- DOBLAS, G. Souhrn k III. společné konferenci CEMT. In *Dopravní výchova*. Sborník Besip, sv. 10. Praha: Besip, 1994, s. 11–18.
- Doporučení založené na závěrech IV. společné konference CEMT a Rady Evropy o vzdělávání dětí a mládeže v silniční bezpečnosti. In *Dopravní výchova*. Sborník Besip, sv. 10. Praha: Besip, 1994, s. 7–8.
- KUCHENBECKERM, A., TSAVDARIDES, M. *Wer macht was?* Bonn: Bundesminister für Verkehr, 1991. 100 s.
- STOJAN, M. a kol. Příprava učitelů dopravní výchovy pro 1. a 2. stupeň ZŠ. (Výzkumná zpráva.) Brno: Pedagogická fakulta MU, 1993. 44 s.
- TESAŘÍK, J. Dopravní nehody dětí. In *Dopravní výchova*. Sborník Besip, sv. 10. Praha: Besip, 1994, s. 4–6.

STOJAN, M. Příprava učitelů k vedení dopravní výchovy. *Pedagogická orientace* 1999, č. 4, s. 30–38. ISSN 1211-4669.

Adresa autora: Doc. RNDr. Mojmír Stojan, CSc., Katedra didaktických technologií, PdF MU v Brně, Poříčí 31, 603 00 Brno